

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРО ІСТОРІЮ УКРАЇНЦІВ ПОЛЬЩІ

Рецензія на книгу: Дрозд Р., Гальчак Б. *Справи українців у Польщі в 1921-1989 роках / Українське історичне товариство (Слупськ, 2010)**

Взаємини України та Польщі, а також українців на польських теренах і поляків на українських – характеризувалися складним, час від часу драматичним перебігом. Незалежна Україна та Польська Республіка (третя Річ Посполита, як часто називають її в публіцистичних розвідках) відкрили нову сторінку у відносинах двох народів на міждержавному рівні. Нові підходи формують демократичні засади в ставленні до потреб української меншини в Польській Республіці та польської меншини в Україні. Покращення загальної атмосфери у відносинах двох народів не знімає необхідність вивчення контрверсійних сторінок спільного минулого.

Монографія відомих дослідників Романа Дрозда і Богдана Гальчака розкриває перебіг подій у 1921-1989 роках на Підляшші, Холмщині, Надсянні та Лемківщині – польсько-українському пограниччі, що характеризувалося специфічною матеріальною і духовною культурою. На переконання авторів монографії історія цих регіонів не знайшла належного висвітлення ні в польських, ні в українських підручниках з історії. Тому метою дослідників і стала ліквідація даної лакуни та висвітлення перебігу бурхливих і водночас трагічних подій, пов'язаних з українцями, які населяли цю територію.

Що характерно, рецензована праця не є типовим напрацюванням із регіональної історії. Автори достатньо часто при викладі матеріалу сягають за межі регіону. Це не дивно. Адже, неможливо зрозуміти специфіку перебігу місцевих подій без розгляду ключових процесів історії в Польщі та Україні окресленого періоду.

Не випадковою є нижня хронологічна межа дослідження. Саме в 1921 році остаточно сформувалися східні кордони Другої Речі Посполитої та прийнято Конституцію, в якій було задекларовано права національних меншин. Верхня хронологічна межа роботи обмежена 1989 роком, коли остаточно впав про-радянський режим у Польщі, розпочалася демократичний перетворення і формування нової національної політики.

У вступній частині монографії автори задекларували бажання дотримуватися об'єктивних підходів при розгляді складних взаємин між поляками та українцями. З цією метою при проведенні дослідження було задіяне значне коло джерел та наявної літератури. Разом із тим, дослідники свідомі того, що представлений ними історіографічний аналіз далеко не вичерпний. Вони висловили сподівання, що викладений у книзі матеріал заохотить читачів до подальшого дослідження історії української меншини в Польщі.

Текст монографії структурований на п'ять розділів. Перший розділ, присвячений становищу українців у 1921-1939 роках (с. 9-44). У другому – розглянуто долю українців за часів «німецької і радянської окупації» (с. 45-78). Оремо розглянуто питання стосовно українців на теренах Польщі «в новій політичній ситуації 1944-1947 років» (с. 79-112). Спеціальний розділ приділено наслідкам для українців операції «Вісла» (с. 113-152). У заключному, п'ятому розділі, розглянуто становище української меншини в ПНР (с. 153-204).

Ознайомлення із текстом монографії дає підстави вважати, що ми маємо справу із серйозним, глибоким дослідженням становища українців на польських теренах у період 1921-1989 років.

Аналізуючи складні процеси, які спричинила Перша світова війна та її наслідки автори дійшли висновку, що відбулися суттєві зміни на теренах Центрально-Східної Європи. Для українців намагання здобути незалежність в рамках соборної держави закінчилося невдачею. Терени, населені українцями, відійшли до СРСР, Румунії, Чехо-Словаччини і Польщі.

На переконання Р. Дрозда та Б. Гальчака становище українців у складі СРСР було трагічним. Ліквідовано релігійне життя та зазнала репресій українська інтелігенція, як наслідок неефективної господарської політики і свідомих дій влади – голодомор 1921-1922 та 1932-1933 років (с. 9-10).

На думку авторів, найсприятливішим було становище українців на теренах Чехо-Словаччини. Там функціонувало 500 українських шкіл і низка вищих навчальних закладів.

На шпальтах монографії здійснено детальний аналіз становища українців у Другій Речі Посполитій (другий, третій та четвертий параграфи першого розділу, с. 10-42). Відзначено, що «березнева конституція» 1921 року запровадила парламентсько-демократичний устрій у Польській

* Drozd R., Halczak B. Dzieje ukraińców w Polsce w latach 1921-1989 / Українське товариство historyczne. – Zielona Góra – Słupsk, 2010. – 208 s.

Республіці. Громадянам держави було гарантовано рівні права і свободи незалежно від національної приналежності. Разом із тим, запроваджено унітарний устрій держави, який не передбачав жодної можливості на автономію східним землям, що давало певні переваги полякам, які становили більшість у державі. Конституція не принесла політичної стабільності. Поділений на невеличкі угруповання Сейм (парламент) не здатен був сформувати на тривалий час більшість. Відбувалася часта зміна уряду. Найсильнішим угрупованням були народні демократи, що сповідували відвертий націоналізм і небажання рахуватися з вимогами національних меншин. Тому офіційна політика в 1921-1926 років стосовно українців була явно ворожою (с. 17). Напруження обумовлювало акти непокорі, саботажу і навіть замаху стосовно представників влади. Створювалися таємні вищі українські навчальні заклади (Таємний український університет, Львівська таємна політехніка тощо) (с. 21). Диктаторський режим Ю. Пілсудського, що прийшов до влади внаслідок травневого державного заколоту 1926 року не зміг переломити ситуацію. Так, у липні-вересні 1930 року ОУН організувала масову акцію саботажу в Галичині (с. 25). На переконання авторів, майбутні події показали, що найбільше користь із польсько-українського протистояння отримав СРСР (с. 30).

Початок та події Другої світової війни і новий поділ українських земель розглянуто в другому розділі – «Українці під німецькою і радянською окупацією (1939-1944)». На переконання авторів, події 1938 року навколо Карпатської Русі засвідчують, що стосовно українців війна розпочалася задовго до офіційно прийнятого терміну – 1 вересня 1939 року. Знищення Карпатської Русі підірвало певну прихильність частини українських діячів до рейху, адже мадяри були союзниками Німеччини (с. 45–46).

Важливий матеріал подано в монографії стосовно кривавих боїв польського війська проти підрозділів вермахту на Лемківщині (с. 47). Автори також наводять статистику, за якою у 1940-1941 роках із зайнятих Червоною армією теренів Другої Речі Посполитої було депортовано вглиб СРСР 25 тисяч українців (с. 49). На їх думку, хоч

при поділі земель Польщі Німеччина та СРСР виступали як союзники, подальша конфронтація і війна між ними були неминучі (с. 57). Спеціальні параграфи в книзі відведено УПА і дивізії СС «Галичина». Не випав із поля зору дослідників і польсько-український конфлікт, що розгорівся в роки Другої світової війни.

Заслужує на увагу аналіз наслідків операції «Вісла» для подальшої трагічної долі українців Польщі. Автори наводять низку оригінальних таблиць і діаграм стосовно кількісного складу українців, переселених до містечок та великих міст на «ново-набуті землі» півночі та заходу Польщі (с. 131–136).

Особливий інтерес для українського читача представляє заключний розділ монографії. Становище української меншини в ПНР є *tabula rasa* у вітчизняній історіографії, тому рецензоване дослідження значно розширює знання загалом з цього питання.

На наш погляд, опублікована праця була би більш інформативною, коли б автори спорядили її додатками з ілюстративним матеріалом та фотокопіями важливих документів. Дещо узагальненим є перший розділ дослідження, з якого пересічний читач хоч і отримає ключову інформацію про перебіг подій, але, очевидно, не зможе розібратися із роллю ОУН у зазначений історичний відтинок та з впливом осадництва на взаємини українців і поляків у 1920–1930-х роках.

Вважаємо, що зазначені побажання не є суттєвими при загальній оцінці виконаної Р. Дроздом і Б. Гальчаком праці. Характерно, що ціла низка висновків та положень рецензованої монографії дисонують із офіційною оцінкою викладених подій як в Польській Республіці, так і в Україні. Автор рецензії вже багато років знайомий із Романом Дроздом та ознайомлений з його науковим доробком. Польського історика українського походження відзначає безкомпромісність і намагання наперекір обставинам дошукатися правди й адекватно відобразити події українсько-польської минувшини.

Очевидно, що найближчим часом перед авторами стане необхідність видання даної монографії й українською мовою, що значно розширило би коло читачів цього непересічного дослідження.